

*Шевальє С. Б.,**викладач кафедри довузівської підготовки
Одеського національного морського університету**Дзинглюк О. С.,**старший викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету*

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА (ЗА РОМАНОМ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)

Анотація. У статті розглянуто, як засобами лінгвостилістики репрезентується внутрішній світ героїв твору, відбивається їхній психоемоційний стан, душевні переживання. Наголошено на тих деталях, які інформують читача про душевний, емоційний стан, психологічні реакції персонажа на події, що відбуваються. Проаналізовано основні параметри портрета персонажа в художньому творі: опис зовнішності, внутрішнього світу, кінетичних характеристик. Встановлено й систематизовано найхарактерніші лексичні й образно-стилістичні засоби репрезентації психологічного портрета.

Оскільки головний інтерес до людини в літературі зосереджений не так на її зовнішньому вигляді, як на особливостях внутрішнього світу, то письменники мовними засобами намагаються створити психологічний портрет героя, проникнути в його душу, емоції. Психологічний портрет у художньому творі проходить дуже складний шлях розвитку. Від вузького розуміння – зовнішній вигляд, до широкого – характер, звички, емоції. У поступовому розвитку портрета відбувається безперервне зростання психологізму. Це зумовлює ускладнення структури портрета, він стає всебічним, комплексним, багатоглядним.

С. Андрухович використовує широкую палітру мовних засобів, за допомогою яких репрезентує психологічний портрет головної героїні. Деякі із цих засобів ми розглянемо у своєму доробку.

Щодо мовних засобів відтворення психологічного портрета в романі «Фелікс Австрія», то основним засобом психологізму є монолог головної героїні, який є щоденниковими записами. Авторка вдається до детальних портретних описів, які містять епітети й порівняння. Внутрішній монолог, в якому передаються внутрішні переживання персонажа замість опису зовнішніх реальних подій, ситуацій, що викликають ці переживання, дає змогу подивитись на героїв під новим кутом зору. Сновидіння в літературному творі завжди вказують на психологічну напруженість, важкий психологічний стан персонажів. Найчастіше це важка тривога, страх, передчуття неминучого, що власне й відчуває Стефа.

Психологічний портрет героїв розкривається не лише через характеристику зовнішності, а й за допомогою виокремлення рис та якостей, що допомагає відтворити повну картину внутрішнього світу.

Ключові слова: психологізм, психологічний портрет, лінгвостилістичні засоби, метафора, портретна репрезентація.

Постановка проблеми. Створення психологічного портрета літературного героя – це важлива складова будь-якого літературного твору, адже дає можливість створити цілісний образ героя. Метою нашої розвідки є аналіз найхарактерніших лінгвостилістичних засобів для створення психологічного портрета у романі С. Андрухович «Фелікс Австрія». Укладачі літературознавчого словника-довідника вважають, що психологічний портрет у літературі – це «один із засобів характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів» [7, с. 126]. Використовуючи психологічні деталі, письменник передає сутність людини, а за допомогою динамічного розвитку цих деталей показує внутрішній світ героя, в свою чергу, читач сприймає та «засвоює» письменникову візію людини і концепцію особистості – так відбувається естетично-духовна комунікація [7, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проявам психологізму в українській літературі приділяється неабияка увага. Такі відомі українські дослідники як Л. Каневська, Н. Зборовська, Т. Гундорова, С. Павличко, В. Агеєва, В. Фашенко та інші своїми розробками значним чином вплинули на розвиток такого напрямку, як психоаналіз у літературі. Наприклад Л. Каневська подає дві форми вираження психологізму у літературному творі – інтервентна та екстервентна форми. Інтервентна форма психологічного зображення відтворює думки й емоції персонажів через мову міміки і жестів, зовнішній мовленнєвий дискурс тощо. Форма екстервентного психологізму втілюється в засобах засобів психологічного зображення, як-от: психологічний портрет, пейзаж, інтер'єр та екстер'єр, зовнішній дискурс мовлення персонажів [5, с. 5].

Особливість портрета як засобу вираження психологізму у творі досліджували Л. Гінзбург [2], Л. Каневська [5], І. Страхів [9]. Питанню мовно-стилістичних аспектів створення портрета літературного героя присвятили свої розробки О. Дудар «Лінгвостилістичні особливості портретизації персонажа (на матеріалі роману Теодора Драйзера “Оплог”»); О. Куцик «Лексико-стилістичні засоби творення художньої виразності у пейзажних замальовках К. Паустовського», Б. Салюк «Психологічний портрет бешкетників дитячих оповідань В. Винниченка та повісті Н. Боден “Збігло Літо”, О. Данько «Драматичний етюд І. Франка “Чи вдуріла?”: особливості психологічного портрету», І. Кривенець «Лексико-семантичні особливості творення психологічного портрету літературного героя (на матеріалі роману Франсуази Саган “Bonjour tristesse”)» та інші.

Мета статті – простежити, за допомогою яких мовних засобів та прийомів створюється психологічний портрет у романі С. Андрухович «Фелікс Австрія».

Виклад основного матеріалу. Однією з форм зображення характерів персонажів героїв через їх зовнішні ознаки є психологічний портрет. Дослідниця Л. Юркіна зазначає, що головною метою звичайного портрета є уявити людину, описати її зовнішність: обличчя, фігуру, одяг, зобразити видимі властивості поведінки: жести, міміку, ходу, манеру триматися [11, с. 252].

Психологічний портрет, на відміну від звичайного портрета, пов'язує зовнішність героя з особливостями його внутрішнього світу, вказує на стан душі героя, акцентує увагу читача на тих деталях зовнішнього вигляду людини, які несуть інформацію про думки, почуття, переживання та настрої персонажа.

Для лінгвістів психологічний портрет цікавий тим, як за допомогою елементів мовної структури розкриваються внутрішні порухи душі, різні переживання, емоції, як-от: любов, пристрасть, прив'язаність, ненависть, ревності, заздрість.

Лінгвостилістичні засоби відіграють важливу роль у створенні психологічного портрета літературного героя. Мовна виразність і яскравість висловлювань досягається не тільки за рахунок експресивно-стилістичних та оціночно-стилістичних компонентів, а й за рахунок того, що слова і словосполучення можуть набувати переносні значення, тобто ставати тропами, або входити до складу стилістичних фігур, які провокують створення образного значення. Для створення психологічного портрета використовуються різноманітні лінгвостилістичні засоби, наприклад, епітет, метафора, метонімія, оксюморон та інші, які допомагають розкрити сутність героїв, розпізнати їх внутрішній світ та хід думок [7, с. 205]. У створенні психологічного портрету героя важливу роль відіграє й гіпербола, яка використовується для явного і навмисного перебільшення, посилює виразність і підкреслює висловлену думку [7, с. 84].

Так, вивчаючи лексику портретних описів на матеріалі російської мови, Г.В. Старикова поділяє її на: 1) соматичну лексику, тобто лексеми на позначення частин тіла людини; 2) вестіальну лексику, тобто лексеми на позначення предметів одягу людини; 3) кінесичну лексику, тобто лексеми, які позначають міміку, пози, жести людини [8, с. 7].

У романі С. Андрухович «Фелікс Австрія» розповідь ведеться від імені Стефи – служниці спершу доктора Ангера, а згодом і його доньки з чоловіком. Все, написане на сторінках, – наче відображення світу через призму почуттів та емоцій Стефи. Просте, майже побутове стає барвистим, просякнутим фарбами життя і радості, чи злості і роздратування; кожна її дія супроводжується безліччю думок.

«Жіночим образам у романі приділено більше уваги, ніж чоловічим. Завдяки тому, що розповідь ведеться від першої особи, найглибше розкритий психологізм головної героїні. Та це ніяк не позначається на глибині інших персонажів. Кожен наділений індивідуальним характером: Стефа – натура з міцним внутрішнім стрижнем, Аделя – тендітна, малоприспосована до життя пані, Петро (чоловік Аделі) криє в собі значно багатший та бурхливіший внутрішній світ, аніж здається на перший погляд» [6].

Вже на початку твору головна героїня сама дає свою портретну характеристику «Я, Стефанія Чорненко – жилага, смаглява і бистра, міцна, як хлоп, зовсім негарна. Гарне у мене тільки волосся: лискуче, міцне і пряме, у тіні темне, як кора

дерева, на сонці спалахує мідними іскрами. Якщо я не заплетена, то волосся моє схоже на коштовну шовкову тканину або на водоспад з оливи...» [1, с. 28]. Наділяючи себе чоловічими рисами, Стефа саме цим звертає увагу на свою внутрішню стійкість, свій «внутрішній стрижень», міцний характер, міцну волю та певною мірою й жорсткість.

Під час виступів фоксника-ілюзіоніста Ернеста Торна авторка застосовує внутрішній монолог, щоб показати наявність критичного мислення у своєї героїні, незважаючи на її походження «... Я впевнена, що не вигадала це, що чітко бачила, як плавно зіслізала дотолу шовкова пелена – наче з повітря хтось здер верхній найтонший шар. Щоб розвіяти ілюзію, достатньо просто бути уважним. І визнавати чесно: ти бачиш саме те, що бачиш. Аделя заперечно крутить головою. Вона хоче вірити в чудеса, вічна дитина. Петро хитро примружує очі, по-змовницьки мені посміхається...» [1, с. 19-20].

Майстерним розкриттям внутрішнього стану Стефанії виступає сон, марення. Літературне сновидіння – це певна художня авторська стилізація (поетики, змісту, тощо) природного сну, що враховує основні закони сномислення та водночас суттєво відрізняється від нього. Насамперед слід зауважити, що літературне сновидіння є структурною одиницею тексту і відрізняється від природного сну насамперед своїм вербалізованим характером. Різницю вчені бачать у тому, що коли у природному сновидінні наша підсвідомість безпосередньо виявляється мовою символів, то у літературному сновидінні – певній художній стилізації природного – цей процес виявляється опосередковано, через слово, яке у міфологічному просторі сновидіння набуває значення символу [4, с. 60]. «Вже навіть сни віщували, що нічого доброго вчорашній день принести не зможе. Наснився єврейський юнак Велвеле, продавець риби... Але потім уночі снився-таки юнак Велвеле, і сни були неспокійні, як каламутна калюжа. Я навіть прокинулася серед розбурханої вологої постелі. Подушка – посеред покою, ковдра – на голові, у шлунку така важкість, ніби я цілу ніч їла вуджені ковбаси...» [1, с. 70]; «...Паде дощ. І я плачу, але гіркоти не меншає» [1, с. 69]. Неспокійні сни віщували Стефі якусь біду, яка і сталась – до їхньої домівки завітав отець Йосиф (Йосиф Рідний) давній знайомий Стефанії та «улюблений, найталановитіший студент доктора Ангера – не думала, що коли-небудь ми знову зустрінемося. Тим більше ніколи б не допустила, що він, з головою захоплений наукою, раптом виявиться слугою Господа... Але чого я геть не могла чекати – це тієї радості й слайливості, теплоти й інтимності, з якими він приймав мене. Мене! Після того, що сталося. Після того, що раніше було» [1, с. 83].

Метафора в уривку «**Важке безсилля накрило мене темною рядниною, нудотно лоскотало в ямі від дурної ніжності, яка підступно вилізла невідь-звідки. Як я навіть подумати могла про щось подібне; хоч якою бездушною й інфантильною, себелюбною та марнославною була б ця жінка, я не дозволю й волосині впасти з цієї коханої голівоньки...**» [1, с. 75] звертає нашу увагу на те, що як би Стефа не ображалась на Аделю, як би та її не драгувала, якою б вона не була розлученою, Стефанія не залишить свою господиню та виконає заповіт доктора Ангера.

Розгалуженими та насиченими психологізмом у романі є описи того як Стефа пораяється на кухні «як не можу знайти спокою, то завше пораюсь біля кухні: щось ціджу і перетираю, пражу-смажу, варю, починаю. Коли шкварчить в оливі цибуля, на весь будинок пахне часником, а я наскрізь просякаю запахом готування, на серці відразу стає простіше – і вже дається

далі жити. Більше світла стає у тому приміщенні всередині мене...» [1, с. 106]. Кухня у тексті як вид сублімації [3]. Сучасний тлумачний психологічний словник дає таке визначення терміну «сублімація» «...один із механізмів психологічного захисту, що знімає напруження в ситуації конфлікту... за допомогою трансформації інстинктивних форм психіки в більш прийнятні для індивіда і суспільства. Забезпечує перенесення нереалізованої енергії в інші галузі – працю, творчість та ін...» [10, с. 513-514]. Пораючись на кухні Стефа забуває всі образи, важкі думки, які її мучать та заспокоюється, тобто вона займається творчістю – приготуванням їжі, за допомогою якої і висловлює свою любов мешканцям будинку. «...коли ж гоциу своїм їдженням Аделю й Петра чи ще кого – то й сама стаю ароматною, як смажений часник, соковитою і солоною, як полядвіця, гострою, як перець, делікатною, як молочний пудинг, жирною і ситною, як печена качка. Віддаю себе – і віддала б без лишку. Тільки б їли. Бо як не їдять, то стає тяжко й гірко: не хочуть мене, нехтують» [1, с. 106].

Щоб якомога детально передати психологічний портрет героїні авторка вдається до описів природних явищ «...Впродовж усього липня періцили зливи, лютували страшні бурі з грозами та блискавками...» [1, с. 89-90], «...перед нами розкинувся старий фруктовий садок, який ще тільки частково обтрусив із себе листя і тому грав гарячими барвами. У цьому багрянці й золоті тлюка вже не здавалась такою нестерпною, навпаки – порошинки кружляли в розігрітому повітрі та іскрились, наче коштовності. Тут ми втрюх сіли навколо столу і, втопивши погляди в нерухоме жовтневе повітря саду, поволі їли скибки груш із медом. Навіть їмость замовкла і дала можливість зібратися з думками» [1, с. 199], «...такої пізньої осені парк, щоправда, наповнений якоюсь пронизливою печаллю, над мокрими чорними стовбурами, не припиняючись, лунає багатозолосе кракання ворон. Павільйон прозорий, зі скла і дерева. У ньому справді трохи зимно, він справляє враження незахищеного. Волога ззовні проникає досередини, і хоч дерево ще пахне свіжістю, але щось у цій оголеній простоті римується з забуттям і покинутістю...» [1, с. 261].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович присутній глибокий психологізм. При вивченні психологічних характеристик, авторка використала засіб отожднення опису навколишнього середовища та емоцій героїв. Психологічний портрет героїв розкривається не лише через характеристику зовнішності, а й за допомогою виокремлення рис та якостей, що допомагає відтворити повну картину внутрішнього світу. У проведеному описі психологічних портретів головної героїні – Стефанії Чорненко, авторка вдається до художніх та лінгвостилістичних засобів створення психологічних портрету. Виявлено, що найбільш вживаними лінгвостилістичними засобами є порівняння, метафори, сні та марення, як символи, описи природи, внутрішній монолог.

Література:

1. Андрухович С.Ю. Фелікс Австрія : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 288 с.
2. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. Москва : Сов. писатель, 1971. 464 с.
3. Дзюбак А.О. Рецензія на книгу «Фелікс Австрія»: убивча дружба, кулінарія і трішки магчного реалізму. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2014/11/10/094420.html> (дата звернення: 08.04.2020).
4. Жовновська Т.Б. Сон як художній інтенціонал. *Проблеми сучасного літературознавства* : збірник наукових праць. Вип. 5. Одеса : Маяк, 1999. С. 58–66.

5. Каневська Л.В. Психологізм романів Івана Франка середини 80–90-х років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2004. 22 с.
6. Кардаш І.В. «Фелікс Австрія» Софії Андрухович: бестселер по-галицьки. URL: http://comma.com.ua/articles/feliks_avstriya_sofii_andruhovich/ (дата звернення: 08.04.2020).
7. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр-е и дополн. Назрань : Пилигрим, 2010. 486 с.
8. Старикова Г.В. Лексика портретных описаний : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Ленинград, 1985. 21 с.
9. Страхов И.В. Психологический анализ в литературном творчестве: пособие для студентов педагогических институтов. Саратов : Изд-во Сарат. пед. ин-та, 1973–1976. С. 34–47.
10. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
11. Юркина Л.А. Портрет. *Введение в литературоведение* / под ред. Л.В. Чернец. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Высш. шк., 2006. 680 с.

Shevalie S., Dzynhliuk O. Linguostylistic means of creating a psychological portrait (based on novel S. Andrukhovych “Felix Austria”)

Summary. The article deals with how the means of linguistic stylistics represent the inner world of the heroes of the work, reflect their psychological and emotional state, emotional experiences. The authors emphasize those details that inform the reader about the emotional, emotional state, psychological reactions of the character to the events that take place. The basic parameters of a portrait of a character in a work of art are analyzed: description of appearance, inner world, kinetic characteristics. The most characteristic lexical and figurative and stylistic means of psychological portraiture have been established and systematized.

Since the main interest in the person in literature is focused not so much on its appearance as on the peculiarities of the inner world, writers try to create a psychological portrait of the hero, to penetrate into his soul, emotions. A psychological portrait in a work of art goes through a very difficult path of development. From a narrow understanding – appearance, to a broad – character, habits, emotions. In the gradual development of the portrait there is a continuous growth of psychology. This causes the complexity of the structure of the portrait, it becomes comprehensive, complex, multi-faceted.

The author uses a wide range of linguistic means to represent the psychological portrait of the protagonist, some of which we will consider in her work.

As for the linguistic means of reproducing a psychological portrait in the novel Felix Austria, the main means of psychology is the monologue of the protagonist, which is a diary entry. The author resorts to detailed portrait descriptions that include epithets and comparisons. An internal monologue in which the character's internal experiences are conveyed, instead of describing external real events, the situations that cause those experiences, it allows one to look at the characters from a new perspective. Dreams in a literary work always indicate the psychological tension, severe psychological state of the characters. Often, it is severe anxiety, fear, anticipation of the inevitable, which is actually and feels Steph.

The psychological portrait of the heroes is revealed not only through the characteristics of appearance, but also through the separation of features and qualities, which helps to recreate a complete picture of the inner world.

Key words: psychology, psychological portrait, linguistics, metaphor, portrait representation.